

פרשת דברים – Судьи и Судейство

א (יג) הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם :
(טז) ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו :
(יז) לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים הוא והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי :

שמות יח (כא) ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת שנאי בצע ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת :

(כב) ושפטו את העם בכל עת והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם והקל מעליך ונשאו אתך :

(כג) אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלקים ויכלת עמד וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום :

(כד) וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר :

(כה) ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אתם ראשים על העם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת :

(כו) ושפטו את העם בכל עת את הדבר הקשה יביאון אל משה וכל הדבר הקטן ישפטו הם :

- למנות שופטים ושוטרים : דברים טז יח (שופטים) : שפטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך¹
- לא למנות דיין שאינו הגון : דברים א יז (דברים) : לא תכירו פנים במשפט²
- לשפוט בצדק : ויקרא יט טו (קדושים) : בצדק תשפט עמיתך³
- לא לשמע טענת בעל דין בלא חבירו : שמות כג א (משפטים) : לא תשא שמע שוא⁴
- שלא יירא הדיין מבעל דין ולפסוק לפי האמת : דברים א יז (דברים) : לא תגורו מפני איש⁵
- לא לקחת שוחד : שמות כג ח (משפטים) : ושחד לא תקח⁶
- לא לקחת כפר מרוצח כדי לפטרו ממיתה : במדבר לה לא (מסעי) : ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת⁷
- לא לקחת כפר מחייב גלות כדי לפטרו מגלות : במדבר לה לב (מסעי) : ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו, לשוב לשבת בארץ⁸
- לא להטות דין : ויקרא יט טו (קדושים) : לא תעשו עול במשפט⁹
- לא להדר גדול : ויקרא יט טו (קדושים) : ולא תהדר פני גדול¹⁰
- לא לרחם על עני בדין : שמות כג ו (משפטים) : לא תטה משפט אבינך בריבו¹¹
- לא להטות משפט גר ויתום : דברים כד יז (כי תצא) : לא תטה משפט גר יתום¹²
- לא לקלל דין : שמות כב כז (משפטים) : אלקים לא תקלל¹

¹חינוך מצוה תצ"א

²חינוך מצוה תי"ד

³חינוך מצוה רל"ה

⁴חינוך מצוה ע"ד

⁵חינוך מצוה ט"ו

⁶חינוך מצוה פ"ג

⁷חינוך מצוה תי"ב

⁸חינוך מצוה תי"ג

⁹חינוך מצוה רל"ג

¹⁰חינוך מצוה רל"ד

¹¹חינוך מצוה ע"ט

¹²חינוך מצוה תק"צ

Надлежащим образом организованная система правосудия включает в себя множество элементов. Одной только судебной системы, честно руководствующейся принятым в данной стране кодексом, еще недостаточно. История знает массу примеров, когда в государствах четко и усердно работала определенная юридическая система, но опиралась она при этом на совершенно чудовищные законы. Такая ситуация совершенно несовместима с тем, чему учил еврейский народ Моше-рабейну и что утверждает вся целиком Тора:

Смотри, я учил вас уставам и законам... ибо это ваша мудрость и ваш разум пред глазами народов, которые, услышав обо всех этих уставах, скажут: «Как мудр и разумен этот... народ!»... И кто такой народ великий, у которого уставы и законы справедливы, как все это учение, которое я даю вам сегодня?»²

Но есть еще и другое требование. Эти мудрые законы должны применяться судьями, которые сами являются живым воплощением закона, судьями, которые бесстрашно делают то, что следует делать, и чьи моральные качества – вне сомнений. Об этом и говорит наша глава.

В самых первых стихах своего последнего обращения к народу (а это длинная речь, составляющая содержание всей книги «Дварим»), Моше напоминает о назначении судей. Возможно ли более убедительное свидетельство того, какую важную роль играет в иудаизме идея правосудия, чем это?!

Пророк Миха говорит о правосудии как об одной из трех основ иудаизма:

...что Г-сподь требует от тебя: только вершить правосудие, и любить милосердие, и скромно ходить пред твоим Б-гом³.

Моше подчеркивает эту мысль, дважды повторив «в то время»: (ו) ואמר לכם בעת ההיא – и снова ואתכם בעת ההיא – т.е. в то время, как вам предстояло отвоевать страну у людей, отлично знающих военное дело, я не учил вас владеть оружием и не наставлял вас в военной тактике и стратегии, а говорил с вами о морально безупречном правосудии⁴.

Поразительно! Мы собираемся на войну, а обучаемся этике и справедливости!

Всякий раз, когда Тора говорит о судьях и правосудии, она касается также темы личного уровня человека⁵. Мы должны владеть собой, верно судить о своих внутренних

¹חינוך מצוה ס"ט

²דברים ד - (ה) ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ד' אלקי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה: (ו) ושמרתם ועשייתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה: (ז) כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרבים אליו כדי אלקינו בכל קראנו אליו: (ח) ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום:

³מכות כד. בא מיכה והעמידן על שלש דכתיב (מיכה ו) הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקך (ע"ש ואח"כ בא חבקוק והעמידן על אחת)

שבת לג. – בעוון עיני הדין ועוונות הדין וקילקול הדין חרב וביזה רבה ודבר ובצורת בא ובנ"א אוכלין ואינן שבעין

אבות פ"א משנה יח: רבן שמעון בן גמליאל – על שלושה דברים העולם קים על האמת ועל הדין ועל השלום, שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם וכהנה רבות.

⁴ראו שמשון-רפאל גירש

⁵נתיבות שלום, אור החיים ריש פרשת שופטים ועוד

конфликтах, опознавать свои дурные черты и перестраивать их в нужном направлении¹. Мы должны быть честны перед собой и беспристрастны к себе, действуя столь же справедливо, как в суде. Поскольку это предписание относится к каждому человеку лично, Тора говорит: **הבו לכם** (גי) א – подготовьте себя². Это призыв к еврейскому народу отнестись к этим законам как к личной задаче. Аналогично глагол в стихе **לך תתן** дан в единственном числе, что значит: каждый должен поставить судью и установить рамки и критерии, и далее – **בכל שעריך** – вокруг своей личности³. При этом назначение судей не является простой аналогией к нашему собственному жизненному поведению, скорее, практически осуществляемое назначение судей духовно влияет на процесс внутреннего самоконтроля и облегчает его⁴.

Но вернемся к реальным судьям, назначение которых теперь стало необходимым условием вступления в Страну⁵. Моше вводит эту тему словом **איכה** – увы, горе – мрачным, трагичным словом, которое употребляет пророк Ирмияу, говоря о гибели и разрушении⁷. Он предупреждает, что начало краха заложено в небольших нарушениях закона и порядка, в безнаказанной краже копейки и невнимании к мелкому мошенничеству⁸.

Судьи должны не просто реагировать на случаи, представленные им на рассмотрение. Они должны вести превентивную работу: выходить к людям, направлять, вести, укорять, укреплять дух народа и помогать росту его духовного уровня⁹ (**ואשמם**). Быть судьей – занятие не кабинетное, судье не место в башне из слоновой кости – судья должен быть вождем народа.

От еврейского судьи – даяна – Тора требует исключительного набора качеств¹⁰. Он не просто почтенный человек в мантии, но во многих отношениях – лидер народа. Такой человек

¹נתיבות שלום עמ' יג: ומצוות מינוי השופטים מסוגלת לזה שיהודי יהיה דיין ושופט על עצמו, על דברי ריבות בשעריך הפרטיים, שיהיה שופט על עצמו לא לעשות מה שאסור.

²נתיבות שלום: הבו לכם – הזמינו לכם לדבר מאי שנא משאר המינויים שמינה משה כגון נשיאים וכדו' שלא מצינו שהיה צריך להסכמתם

³רב חיים ויטל מובא בהנתיבות שלום

⁴שם משמואל עמ' יג [שנת תרע"ה]: ונראה דהנה ידוע דכל מצוה ומצוה יש לה סגולה מיוחדת. ויש לומר דמצות מינוי הדיינים מסייעת נגד יצה"ר הצפוני זה, שמספיקין ביד האדם להיות נמי דיין נאמן לעצמו ולהבחין הראוי מהבלתי ראוי

⁵שם משמואל שם ד"ה ולפי: ולפי האמור מובן אשר כלל התוכחה שבמשנה תורה, ומצות מינוי הדיינים שהוזכרה בין הדבקים, כוונה אחת להם שהוא צורך כניסתם לארץ.

⁶א (יב) איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם

⁷ריש מגילת איכה, ירמיהו א כא, ועיין מס' סנהדרין דף קד עמ' א

⁸Рав Давид Фейнштейн, *Kol Dodj*, c. 216-217

⁹רש"י א יג: ואשמם - חסר יו"ד (אמנם בכל התיקונים ובספר תורה נכתב מלא יו"ד) לומר שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה:

¹⁰ספר החינוך תיד: שלא למנות דיין אדם שאינו חכם בדיני תורה אף על פי שהוא חכם בחכמות אחרות ואפילו היו בו כמה מדות נכבדות שנאמר לא תכירו פנים במשפט.

В том же стихе, где говорится, что судьи не должны лицеприятствовать, сказано, что они должны быть тверды и не бояться. Эти два разных запрета являются продолжением один другого.

должен не только владеть мудростью Торы, но безусловно соблюдать то, что изучил¹, и быть праведным во всех смыслах². Он должен прежде всего служить людям примером.

Он должен вызывать у людей любовь³, доверие и одобрение. И привлекать сердца он должен не популизмом, заигрыванием «с массами», а глубоким чувством правды и справедливости⁴, любовью к людям, искренней добродетелью и широко известным добрым именем⁵. Он должен быть безупречным⁶, скромным (אנשים⁷), смиренным и Б-гобоязненным⁸. Он должен быть бескорыстен и неподкупен⁹. Он должен быть таким, чтобы люди испытывали почтение к нему и трепет перед ним¹⁰.

Люди, которые могут стать судьями, должны быть не только знатоками Торы – חכמים, но и נבונים¹¹, т.е. понимающими основные принципы закона так глубоко, чтобы уметь применить их к любой новой ситуации. И наоборот, судьи должны видеть анализируемую ситуацию так, чтобы понять, какой принцип права должен быть к ней применен. В каждом конкретном случае они должны быть в состоянии точно определить его особенности и отличительные детали, понимая, какое отличие существенно, а какое – нет, и зная, как это влияет на применение закона¹². Для предоставления человеку статуса судьи чрезвычайно важно, чтобы он был способен с точностью сравнивать и сопоставлять.

Кажется невозможным, чтобы Моше удалось найти людей, полностью соответствующих этим требованиям¹³. Тем не менее, как мы видим, Моше назначает судей.

¹ אנשי חיל (שמות יח כא) שהם גבורים במצוות ומדקדקים על עצמם עד שלא יהיה להם שום גנאי ושום כיעור ופרקם נאה

² רש"י א יג: אנשים - וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים צדיקים:

³ הרמב"ם למד את זה מ"ידועים לשבטיכם" (הל' סנהדרין פ"ב ה"ז) – אלו שרוח הבריות נוחה הימנו ובסמ"ע (ח"מ ז כו: בשם הרמב"ם והטור) ובמה יהיו אהובים בזמן שיהיו בעלי עין טובה ונפש שפלה וחברתן טובה ומשאן ומתן שלהן באמונה ודבורן בנחת עם הבריות

ויש שלמדו את התנאי שיהיו אהובים מלשון ה' לכן אנשים ודרש הספרי ה' לכן אנשים - וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים ותיקים כסופים. ויש שבארו ש'סופים מלשון נכסף נכספתי, והיינו שיהיו אהובים וחמודים לבריות (ת"ת)

⁴ חינוך תיד: ובכלל אנשי חיל שיהיה להם לב אמין להציל עשוק מיד עושק, כענין שנאמר (שמות ב יז) ויקם משה ויושיען

⁵ שו"ע שם: ...אהבת הבריות להם, בעלי שם טוב

⁶ סמ"ע ח"מ ז כו (בשם הרמב"ם והטור): ובעלי שם טוב שיהיו גבורים במצוות ומדקדקים על עצמם וכובשים את יצרם עד שלא יהא עליהם שום גנאי ולא שם רע ויהא פרקן נאה

⁷ בספרי: ה' לכן אנשים - וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים ותיקים כסופים ע"כ ובתורה תמימה: ויש מפרשים דהוא (כסופים) מלשון בושא, ובלשון חז"ל כסיפא מילתא, והוא מענין ענוה וצניעות, כי הביישן הוא עניו, וכן איתא בסנהדרין פ"ח ב' כל מי שהוא חכם ושפל ברך יהא דיין. ועיין ברמב"ם פ"ב ה"ז מסנהדרין חשיב בין יתר המעלות שצריך לדיין שיהיה עניו, ותמה הלחם משנה מניין לו זה, ונראה שמקורו מדרשה זו וגו'

(וברש"י הגירסה אנשים - ... אנשים צדיקים: חכמים - כסופים:)

⁸ שו"ע ח"מ ז יא: ב"ד של ג צריך שיהיה בכל אחד מהם ז דברים: ... ענוה, יראה, שנאת ממון

⁹ שו"ע שם: שנאת ממון וברמב"ם וטור הוסיפו: שאפילו ממון שלהם אינם נבהלים עליו ולא רודפין לקבץ ממון

¹⁰ רש"י א יג: בראשיכם - ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה:

¹¹ א יג) ה' לכן אנשים חכמים ונבנים וגו'

¹² רש"י א יג: ונבונים - מבינים דבר מתוך דבר זהו ששאל ארוס את ר' יוסי מה בין חכמים לנבונים חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין לו יושב ותוהה נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו:

¹³ א (טו) ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם וגו' ופירש רש"י: אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא ג' אנשים צדיקים חכמים וידועים:

Наша глава приводит три критерия (אנשים, חכמים, וידעים), и глава «Итро» – остальные четыре (אנשי חיל, יראי אלוקים, אנשי אמת, שונאי בצע). Всего семь. Хизкуни говорит, что критерии даны не в совокупности, а по отдельности, чтобы указать нам, что если не найдутся люди со всеми требуемыми качествами, допустимо назначать судьями даже тех, кто обладает как минимум одним из перечисленных качеств¹.

Такой подход – ярчайшее свидетельство демократического характера иудаизма: люди избраны не в силу своего привилегированного статуса, а потому, что они этого заслуживают. И такой подход должен быть распространен на любую общественную или государственную должность. Естественно ожидать, что на тех, от кого зависит назначение, будет оказываться всевозможное давление в пользу того или другого кандидата, так что и здесь действует предупреждение Торы: не бойтесь, будьте бесстрашны².

После назначения это уже судьи должны быть бесстрашны, смело принимая решения, которые они считают правильными, невзирая на то, какой опасностью им это грозит, – לא תגורו מפני איש.

Судья может быть свободен от судейства, если он боится одной из сторон или по ряду других причин. Он может отказаться от судейства даже в ходе судебного разбирательства³. Однако с момента, когда судье уже ясно, в каком направлении будет развиваться судебный процесс, он не может самоустраниться, даже если чувствует угрозу, исходящую от одной из сторон⁴. (При угрозе жизни, однако, предполагается, что судья может это сделать.)

Судья не должен разыгрывать из себя Робин Гуда (לֹא תִכְיֹרוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט), т.е. ему нельзя выносить судебное решение не в строгом соответствии с законом только потому, что ему это кажется справедливым при данных жизненных обстоятельствах тяжущихся. Разбирая финансовую тяжбу между бедным и богатым человеком, он не может вынести приговор в пользу бедного только из сочувствия к нему. Точно так же судья не может вынести приговор в пользу почтенного человека ради того, чтобы не задеть его честь, даже если он намеревается потом, вне суда, разобраться в деле по-настоящему⁵.

Судья, поступающий должным образом, в этот момент в некотором роде выполняет функцию Б-га. По правде говоря, мы, люди, не должны судить вообще. Если, например, один человек украл что-то у другого, потерпевшему, каков бы ни был ущерб, будет возвращено все, чего он заслуживает. Если ему положена прибыль, он выиграет завтра на бирже или цена на его квартиру подскочит. Если деньги ему не положены, имеется сотня других возможностей сделать так, чтобы он их потерял. Да и вором Б-г Сам займется. Для чего же

¹חזקוני: אנשים חכמים וידעים - פרש"י אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלש וא"ת היכן הם שבע מדות שאמר יתרו למשה הרי אינן אלא ארבע אנשי חיל יראי אלוקים אנשי אמת שונאי בצע אלא הכי הוי פי' וזו אחת מהשבע מדות שאמר יתרו למשה ששם הארבע וכאן השלש הרי שבע בין כאן ולהלן. והכי איתא באלה הדברים רבה, אמר רבי ברכיה בשם רבי חמא ב"ר חנינא צריכים הדיינים שתהיינה בהן שבע מדות ואלו הם חכמים ונבונים וידועים ומה שכתב להלן ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלוקים אנשי אמת שונאי בצע הרי שבע ולמה לא נכתבו שבעתם כאחת ללמד שאם לא מצאו משבע מביאים מד' לא מצאו מד' מביאים מג' חכמים ונבונים וידועים לא מצאו מג' מביאים משנים לא מצאו משנים מביאים מאחד שכך כתיב אשת חיל מי ימצא.

²חינוך תיד: ומכלל מצוה זו גם כן לפי הדומה, שכל מי שביררו אותו בני הקהל למנות עליהם ממונים לשום ענין, שישים כל השגחתו וכל דעתו למנות מהם הראויין והטובים על אותו מינוי שהקהל צריכין אותו, ולא יגור מפני איש למנות מי שאינו ראוי.

³ספר החינוך תטו: אפילו משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה, אתה רשאי לומר להם איני נוקק לכם, שמא יתחייב ונמצא רודף אחר הדין להורגו, אבל משתשמע את דבריהן ותדע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר איני נוקק לכם.

⁴ספר החינוך תטו: שנמנע הדיין מלירא מאיש מלדין דין אמת, ואפילו הוא איש מזיק עז פנים עבה המוח

⁵כתבו התוס' (סנהדרין ו) שגבי רש ועשיר לא שייך לשון יראה שאינו ירא מפניהם אלא כלומר לא תכניס דבריך כדי לחלוק לו כבוד

тогда нужен человеческий суд? Если судьи судят по правде и истине, они выполняют роль Б-га. Если они ошибаются, они вынуждают Б-га исправлять их ошибки. Так почему бы с самого начала не предоставить все это Б-гу¹ – כי המשפט לאלקים הוא?

По Своей особой милости Всевышний разрешает человеческому суду осуществлять правосудие в этом мире, что позволяет избежать гораздо более болезненного суда в Мире грядущем². А если так, то мы являемся посланцами (шлихим) Всевышнего³. И только потому, что Он заверил нас, что находится среди нас, когда мы вершим суд, мы получаем право облачаться в судейскую мантию⁴. Наши полномочия, однако, ограничены строгими инструкциями Свыше⁵. Б-г не перестает править миром. Он обеспечивает слаженную работу всех деталей общей картины. Мы должны заниматься своей частью дела, остальное же зависит от Него. И – повторим еще раз – только потому, что Всевышний изначально вручил нам мандат с ограниченными правами на осуществление правосудия, мы можем выполнять эту роль вообще.

Именно по этой причине судьям предписано с равным вниманием и тщательностью рассматривать как иск об одном центе, так и многомиллиардный иск, выслушивая первым тот, что первым заявлен⁶ (כגדול תשמעון כקטן). Наша задача – бережно отнестись к каждой крупнице правды, что стала нам известна. С точки зрения человеческой духовности осуществить справедливость в случае одной маленькой пруты столь же важно, как и в случае, касающемся судебных нации. Никогда не проявляйте небрежности, предупреждает Тора. Даже если вы полагаете, что тысячу раз сталкивались с подобным случаем, тщательно анализируйте дело, пункт за пунктом: возможно, вы обнаружите какое-то мельчайшее различие или увидите вещи в новом свете⁷. Два брата пришли к вам с тяжбой о двух унаследованных ими печах. Разница между печами ничтожно мала. Так не все ли равно, кто какую печь получит?! У обоих будут прекрасные печи. Нет, говорит Тора, ваша задача – найти истину, пусть даже разница между печами тоньше волоска (כקטן כגדול)⁸.

Заявляя это, Всевышний предоставляет человеку достаточно широкие полномочия. Б-г делает человека партнером в этой деятельности⁹ (בקרוב אלקים ישפוט). В качестве исполнителей воли Б-га судьи носят одно из Его Имен. Имен Самого Б-га!¹⁰ Человек, проигравший дело в

¹ רבינו בחיי א יז: כי המשפט לאלקים הוא - מה שאתם דנין לבני אדם אין המשפט לאדם, שאם אתם מחייבין לאדם שלא כדין הרי הקב"ה ישלם לו מצד אחר, ונמצא שאתם חוטאין, שאין משפט זה לאותו שחייבתם כי אם לאלקים שעתיד לשלם לו מה שהפסדתם ממנו, וכן אמר יהושפט (דברי הימים ב יט) כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט:

² כשיש דין למטה אין דין למעלה, לית דין למטה יש דין למעלה

³ רמב"ן דברים א יז: וטעם כי המשפט לאלקים הוא ... ונתן אתכם (הדיינים) במקומו

⁴ סכת סנהדרין דף ז עמ' א: אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל דין דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל שנאמר אלקים נצב בעדת אל בקרב אלקים ישפוט

⁵ רמב"ן שם: ואם תגורו ותעשו חמס, הנה חטאתם לד', כי מעלתם בשליחותו

⁶ א יז: כקטן כגדול תשמעון - שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה (סנהדרין ח ע"א)

⁷ א טז: ואצוה את שפטיכם - זרזתי אותם שיהיו מתונים שאע"פ שכבר בא דין זה לפניכם פעמים רבות שלא יקלו בו למהר ולחתכו עד שיהיו נושאים ונותנים בדבר

⁸ א יז: ובין גרו - דרשו רז"ל אפילו על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכירים

⁹ תהלים פרק פב (א) מזמור לאסף אלקים נצב בעדת קל בקרב אלקים ישפט

¹⁰ רמב"ן שמות כא ו: ואמר ר"א כי נקראו השופטים אלקים בעבור שהם מקיימי משפטי האלקים בארץ

суде, должен уходить из суда с радостным чувством¹, говорят мудрецы, потому что над ним свершилась воля Б-га и ситуация, в которой он находился, исправлена. Но как может смертный выносить решения от Имени Б-га? Б-г заверяет судей, что будет с ними все время, направляя их и подсказывая их разуму верное решение².

Рамбан говорит, что בקרב עדת אלקים ישפוט означает Б-г будет судить в собрании судей, т.е. будет судить через них³, приводя Свою Шехину в их среду во время суда⁴. А другой стих вносит в этот момент еще большую определенность. Когда два человека вступают в тяжбу, они предстают перед Всевышним (ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה') (דברים יט יז), т.е. перед судом, чтобы разрешить свой спор⁵. Тяжущимся настоятельно рекомендуется понять, что они стоят перед Б-гом в самом буквальном смысле слова⁶.

Таким образом, судьи и Б-г являются партнерами в вынесении судебного решения. Мудрецы развивают это утверждение, заявляя, что судья, выносящий верное решение, является партнером Всевышнего во всем творении!⁷ Во всех других отношениях наши качества ни при каких обстоятельствах не могут быть приравнены к качествам Б-га. Мы можем быть добры в подражание доброте Всевышнего, но Его доброта бесконечно больше нашей, так что сравнения с ней мы никак не выдерживаем. Но правдивое, верное судебное решение, однако, одинаково и для человека, и для Б-га. Здесь мы действительно можем равняться с качеством суда Всевышнего!⁸

Поэтому если судья вздумает взять на себя роль Робин Гуда, отнимая у богатого, чтобы отдать бедному, или внести любое другое человеческое соображение в свое судебное решение, он тем самым отстраняет Шехину Всевышнего, т.е. то единственное, что изначально наделяет его полномочиями на судейство⁹. Судья должен быть уверен, что выполняет волю

¹ סנהדרין ז ע"א: ההוא דהוה קאמר ואזיל דאזיל מבי דינא שקל גלימא ליזמר זמר ולזיל באורחא

² רמב"ן שמות כא ו: ולדעתי יאמר הכתוב והגישו אדניו אל האלקים, עד האלקים יבא דבר שניהם (להלן כב ח), לרמוז כי האלקים יהיה עמכם בדבר המשפט, הוא יצדיק והוא ירשיע וזהו שאמר (שם) אשר ירשיעון אלקים, וכך אמר משה כי המשפט לאלקים הוא (דברים א יז) וכך אמר יהושפט כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט (דהי"ב יט ו)

³ רמב"ן שמות כא ו: וכן אמר הכתוב אלקים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט (תהלים פב א), כלומר בקרב עדת אלקים ישפוט

⁴ רמב"ן שמות כא ו: ובאלה שמות רבה (ל כד) ...בשעה שהדיין יושב ודן באמת, כביכול מניח הקב"ה שמי השמים ומשרה שכנתו בצדו, שנאמר (שופטים ב יח) כי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט:

⁵ רמב"ן שמות כא ו: כי האלקים הוא השופט וכן אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' (דברים יט יז)

⁶ רבינו בחיי דברים יט יז: לפני ה' - יהא דומה עליכם כשאתם עומדים לפני הכהנים והשופטים כאלו אתם עומדים לפני הש"י, הוא שכתוב (תהלים פב) בקרב אלקים ישפוט.

⁷ מסכת שבת דף י עמ' א: כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית כתיב הכא ויעמוד העם על משה מן הבוקר ועד הערב וכתוב התם ויהי ערב ויהי בקר

⁸ מהר"ל נתיב הדין - פרק א: כי נברא העולם בדין שגזר להיות נבראים ...

ואין הדין כמו מדת החסד, כי יש חסד למעלה מן החסד והקב"ה חסדו גדול יותר מחסד האדם, ואף שהאדם עושה חסד אין חסד זה חסדו ה' לגמרי ולא שייך בזה לומר שנעשה שותף עם הש"י, אבל המשפט שהוא משפט אמת אין לומר בזה כי משפט גדול מן משפט אחר ... ויש לך להבין הראייה ... כי הוא יתב' ברא העולם במדה שהיא כוללת ערב ובוקר וממנה נבראו ערב ובוקר, והדיין מתדבק במדה זאת גם כן

⁹ מסכת סנהדרין דף ז עמ' א: וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' וגו' ואמר רבי שמואל בר (נחמן) נחמני אמר רבי יונתן כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקדוש ברוך הוא נוטל ממנו נפשו שנאמר אל תגזול דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש

Б-га, – или молчать¹. Он должен ясно представлять себе, в какую адскую бездну низвергнется, если совершит ошибку².

Маараль подходит к вопросу о том, почему правосудие возложено на человека, с другой точки зрения. Для нас очевидно и принципиально важно, что правосудие должно вершиться и что извращение правосудия – это искажение истины и всего, что связано для нас с Б-гом. Более того. Правосудие, говорит Маараль, носит более Б-жественный характер, чем что-либо другое, поскольку правосудие выступает как необходимый и неизбежный результат любой ситуации. В мире абсолютных ценностей правосудие заключено в каждой отдельной ситуации, присуще ей самой. Б-г существует в силу самой необходимости, а так как правосудие должно быть атрибутом каждой ситуации – по необходимости, оно более чем что бы то ни было связано с Б-гом, исходит из воли Б-га. Вот почему Б-г возлагает отправление правосудия преимущественно на еврейский народ. Ибо разве евреи не являются самым существенным и необходимым элементом этого мира, без которого мир не будет соответствовать своему назначению и рухнет? Имея столь важное значение для мира, евреи, естественно, находятся в гармонии с правосудием³.

Когда человек, в частности еврей, осуществляет правосудие, он признает этим Царя правосудия и утверждает Его присутствие в мире⁴.

Однако, с другой стороны, наличие помощи Свыше не позволяет игнорировать человеческий элемент в этом деле. В «Пиркей авот» мудрецы говорят, что судья должен быть осмотрителен в суждениях⁵, что означает: он должен найти время, чтобы тщательно разобраться в деле и взвесить обстоятельства и аргументы обеих сторон, прежде чем вынести окончательное решение⁶. Человек из плоти и крови не может утверждать, что его мысль работает на уровне чистого интеллекта и, следовательно, чистой справедливости⁷. Поспешный суд свидетельствует о высокомерии и недостатке мудрости⁸. Правда, что Б-г стоит рядом с судьей. Но это «срабатывает», только если судья готов стать инструментом, принимающим указания Всевышнего.

Прежде чем назначать человека судьей, следует убедиться, что ему присуще смирение. Человек, обладающий смирением, скромно уступит должность судьи другому кандидату, если

¹ מסכת סנהדרין דף ז עמ' ב: דרש רבי יאשיה ואיתימא רב נחמן בר יצחק מאי דכתיב בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק וכי בבקר דנין וכל היום אין דנין אלא אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו ואם לאו אל תאמרהו רבי חייא בר אבא אמר רבי יונתן מהכא אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אומרהו ואם לאו אל תאמרהו

² בפר"ק דסנהדרין (י, א') א"ר שמואל בר נחמני אר"י לעולם יראה דיין עצמו כאלו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו

³ מהר"ל נתיב הדין - פרק א: המשפט לאלוקים יותר מכל דבר ... כי המשפט בחיוב הכרחי והש"י הוא מחויב המציאות ... ואין כאן אמצעי ואין כאן חציצה רק המשפט לאלוקים לגמרי ... ולפיכך נתן המשפט אל ישראל, כי גם ישראל הם מיוחדים אל הש"י בשביל כי הם נבראים יותר בחיוב מכל הנבראים

⁴ מהר"ל, שם: ובזה ממליכין את המלך המשפט כאשר התחוננים עצמם רוצים במשפט כאשר עושים משפט, ובזה מקבלים עליהם מלך המשפט ומגביהים אותו :

⁵ אבות פרק א (א) משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים, הו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סיג לתורה:

⁶ רמב"ם פירוש המשניות שם: הו מתונים בדין. שיאחרו לחתוך הדין ולא יפסיקוהו מהרה עד שיבינום, שאפשר שיתגלו להם ענינים שלא היו נגלים בתחילת המחשבה:

⁷ מהר"ל נתיב הדין - פרק א: ולפיכך צריך שיהיה מתון בדין כמו שראוי אל האדם במה שהוא אדם גשמי אשר ראוי אליו המתנה לענין הדין, שאין השכל נמצא אתו בפעל לגמרי ואין אתו המשפט

⁸ מהר"ל, שם: דיין שהוא בעל גאווה כי אין ספק שאין אתו החכמה כלל

тот его превосходит¹. С другой стороны, если наиболее подходящим окажется он сам, он примет на себя ответственность и будет осуществлять руководство, как подобает. Назначение судьей налагает на человека огромную ответственность, поскольку судья не только должен справедливо судить, но должен взять на себя все тяготы руководства нелегким народом (ואצח אלתכם)². Стремиться к такой ответственности по собственному почину просто глупо. Смирение поможет также судье подходить к рассмотрению дела без личной заинтересованности, как судит нас Высший судья³.

Маараль развивает эту тему так. Великий Санадрин располагался на территории Храма рядом с жертвенником. К жертвеннику вел пандус, а не лестница, чтобы не случилось так, что козны, поднимаясь к жертвеннику, обнажат какую-то часть ноги. Такое обнажение подобно распутству, ибо ערוה – это подчеркивание чисто физической составляющей человека. Из этого запрета (לא תעלה במעלות על מזבחי) проистекает запрет судьям грубо «ступать по головам», т.е. судить свысока и поспешно. Проявление высокомерия означает, что человек пренебрегает своим разумом и чисто внешне, физически, имитирует величие, которого ожидают от судьи. Между таким человеком и распутником нет различия, так как оба они проявляются на чисто физическом уровне. «Нет сомнений, – заключает Маараль, – что высокомерного человека запрещено назначать судьей»⁴.

¹ חינוך שם: ודרך חכמים הראשונים שבורחין מלהתמנות דיינים אלא במקום שאין גדול מהם וגו' ושם: ומה משה רבינו עליו השלום עניו, אף כל דין צריך להיות עניו

² סנהדרין ח ע"א: אזהרה לדיין שיסבול את הצבור ועד כמה א"ר חנן ואיתימא ר' שבתאי כאשר ישא האומן את היונק (במדבר יא (יב) האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק על האדמה אשר נשבעת לאבתיו)

³ משך חכמה על דברים פרק טו פסוק כא: (שבת) כל דין שדן דין אמת לאמיתו נעשה שותף להקב"ה במע"ב, היינו כמו שלא כוון הבורא יתברך בהמציאות שום תועלת ותוספות לעצמותו יתברך, והוא לאחר שנברא העולם כקודם שנברא העולם, כן הדין אמת לאמיתו, היינו בלא שום פניה... והנה כמו שאין להבורא יתברך שום תועלת בהקרבות, כן יאות להיות בהמשפט להשופט שגם הוא ישפוט לא למטרה חוצי

⁴ מהר"ל, שם: כי הדין הוא שוה למזבח לכך אמרו (מכילתא משפטים) שתשים סנהדרין אצל מזבח לגמרי לכך כמו שאמר לא תעלה במעלות על מזבחי ודבר זה הוא ערוה שהוא פחיתות גשמי, ודבר זה הוא אזהרה לדיין ג"כ שיהיה מתון בדין, כי גם מי שממהר לפסוק נוטה אל הגשמי שהוא הערוה שהרי הוא שוטה שאין בו השכל רק הוא גשמי. לכך אמר שהוא ג"כ אזהרה למי שפוסע על ראשי עם קדש שהוא גאון אצל הדיין, כי גם זה נוטה אל הגשמי לגמרי וכמו שיתבאר במקומו אצל מדת הגאון, ולכך ג"כ אמר אזהרה לדיין שלא יפסיע על ראשי עם קדש דכתיב לא תעלה במעלות על מזבחי וגו', כי אין ראוי לו מצד שהוא דין ללבוש הגאון לפי שהגאון הוא הסרה מן השכלי. ועל כן אני אומר, כמו שאסור להעמיד עם הארץ לדיין כך אסור להעמיד דין שהוא בעל גאון כי אין ספק שאין אתו החכמה כלל